

GLATZ FERENC: DRÁMA A DÉLVIDÉKEN

ELŐSZÓ FORRÓ LAJOS ÉS MOLNÁR TIBOR: TRAGIKUS EMBERI SORSOK 1944-BŐL A PARTIZÁNIRATOK TÜKRÉBEN CÍMŰ KÖNYVÉHEZ

Dráma. Magyarok, szerbek kollektív drámája a Délvidéken. Időkeret a háború, a magyar hadsereg bevonulása 1941 áprilisában az 1920-ban elcsatolt Bácskába, majd visszavonulásuk után a jugoszláv partizánok hatalomátvétele 1944 október–decemberében. Színhely nyolc község. Néhány ezres települések, ahol szinte mindenki ismert mindenkit. Egymás mellett élve magyarok, németek, szerbek, zsidók.

Az első hatalomváltás: a térség hozzácsatolása az új délszláv államhoz, szlávok betelepítése a magyar többségű gazdag községekbe, az erőszakos beavatkozás a magyarság számarányának rontására, nemzeti közösségük megtörésére is, majd az új állam jogszabályai a gazdasági erejük szétzilálására. Első felvonás. Magyarok tízezreiben kelt ez kétségbeesést, félelmet és mind a régi, mind az új szomszédok iránti gyűlöletet. Olyanokkal szemben is, akikkel semmi bajuk három generáció óta nem volt. (Mert a korábbi, 48-as vagy még inkább a Rákóczi idők nemzeti ellenségeskedései csak jobban mondákban, mintsem emlékekben élt már...) És a hatalomváltás, ahogy évezredre nyúló ismeretünk szerint mindig is volt, színre hívta az emberekből a bosszúvágyat – kisebb-nagyobb – vélt vagy valós sérelmek megtorlására találhattak bűnbakot. És, színre hívta az emberek közül a galádságra, erőszakra hajlókat. Az új hatalom a maga igazolásához is kollektív nemzeti célpontokat talált a régi rendszer, az Osztrák–Magyar Monarchia két uralkodó nemzettagjaiban, a magyarságban és németiségben, s köznapi szinten – településeken, templomokban – mozgósította is a helyi szerb indulatokat.

A második hatalomváltás 1941-ben következik – amikor a magyar hadsereg a Német Birodalom balkáni előrenyomulásának részhadműveleteként bevonul a Bácskába. Ekkor kezdődik a dráma második felvonása. Amikor a hatalomváltás ismét belemar a még alig elrendeződött helyi új szomszédságú közösségekbe. A két évtizeddel ezelőtt kelt újtelepesek kiközösítése – természetesen a rögtönzés rendetlenségével –, a magyarság diadalünnepeivel, hálaadó istentiszteleteivel... Mindez a visszafoglalók forgatókönyvei szerint, de a helyiek kivitelezésében. És a hatalomváltás, ahogy ez évezredre nyúló ismereteink szerint mindig is volt, színre hívta az emberekből a bosszúvágyat, a sérelmek megtorlására kiválasztott legyőzöttekből bűnbakokat. Ismeretes, a színen most az elmúlt két évtized uralkodó nemzetét, a szerbséget érték érzelmi megalázások, kezdődtek a tömeges feljelentések, több helyen tettlegességig menő bántalmazások és 1942. januárban a többbezes tömeggyilkosság, az újvidéki Razzia, amelynek zaklató híre az egész délvidék szerbségét most már felfokozottan a magyarság ellen, mint kollektívum ellen hangolta. Megjelennek, a színen még nem, de a kulisszák mögött az ellenállásra, és a megtorlásra szerveződő a magyarságot „fasiszta megszállóknak” bélyegző politikai csoportok. (És természetesen bevezetésre kerültek az új hatalom törvényei...)

A dráma harmadik felvonása 1944-ben következett. Amikor a Német Birodalom balkáni és szovjetunióbeli vereségei után, a magyar hadsereg is kiüríti a Bácskát. A helyi magyarság és németiség pedig itt maradt a színen, az új hatalom kényére-kedvére. És a hatalomváltás, ahogy évezredre visszanyúló ismereteink szerint mindig is volt, színre hozta az emberekből a bosszúvágyat, a vélt vagy valós sérelmek megtorlására kiválasztott a legyőzöttekből bűnbakokat. Jönnek, nem is a helyiek, azok csak jelentenek, de az új politikai hatalom előőrseként, a garázdálkodó, részben a magukat partizánoknak mondó, részben a valós partizán csoportok. De most már nem is egyesek, hanem a politikai és etnikai kollektívumok, így a magyar és német férfilakosság tömeggyilkolásának programjával. Mindez néhány hónapig – a német magyar csapatok kivonulásától az új közigazgatás megszervezéséig – tartott, de az új berendezkedő kommunista hatalom csendes tudomásul vételével, sőt ösztönzésére. (Igaz, történetek kevés esetben jugoszláv felelősségre vonások, eljárások...)

Amikor e könyv két fiatal szerzőjével múlt év nyarán Zentán, illetve Budapesten először beszéltünk az említett dokumentumokról, a készülő feldolgozásról, csak szakmai kérdésekről folyt a beszéd. Arról, hogy meg kellene mutatni: ez a délvidéki tömeggyilkosság-sorozat a világháború eddig fel nem tárt fejezetének, a kollektív bosszúállások sehol nem ismert és itt sem feltárt ténytörzse. Valami egészen addig nem ismert százezres nagyságrendű kollektív, ítélet nélküli „népinek” nevezett bosszúállás. Az etnikai – magyarság, németiség, zsidóság –, illetve a politikai alapokon – polgári-királyi – végrehajtott tömeggyilkosságok egyedi esete. Azaz egyszerű, jobbára ítélet nélküli egyszerű agyonverése és agyonlövése. Európai méretekben páratlan történelmi jelenség része a magyarság tragédiája... Azután folyt a beszéd arról, hogy a dokumentumok, az egyéni sorsok – áldozatok sorsai –, a községtörténetek hogyan is kerülhetnek egyetlen kötetbe, miként szerveződhetnek azok „ideális” „mikrotörténelem”-monográfiává. Amely bemutatja az emberi cselekvések indítékait, a történések hogyanját. De nem folyt a beszéd arról, hogy ebből a közlési műfajból egy ilyen drámai sodrású olvasmányanyagot lehet teremteni. Amit a két fiatal kolléga most elének tesz. Olvasni, újraolvasni, személyek sorsát keresgélni, összekötni családokat, Tisza-parti helyszíneket. És gondolkodni, töprengeni...

Kezd a könyv a száraz, levéltárosi kötelező gyakorlat a közölt dokumentumok provenienciájának, eredetének bemutatásával. Ahogy ez szakszerű. Ez esetben mintaszerű. Azután folytatódik tizenhat áldozat egyéni sorsának leírása: a feljelentések indítékainak felsorolása, hogy a pap tedeumot mondott a magyarok bevonulásakor, hogy a másik helyi közszereplő sértette, bocskorosoknak nevezete a szerbeket, hogy mindezt persze jobbára csak hallomásból értesülve mondja, vagy hogy a feljelentésnek csak annyi a bizonyítható alapja, hogy a jelentő szerb mészárosnak a magyar mészáros vetélytársa volt, s másnap maga is bánta már a feladást, de akkor már késő volt, s napokig folyt az ütlegetés, a kínzás, miközben a falubéli családok hordták a foglyok számára az élelmet, gyermekeik látták a vérző vagy már mozdulni sem képes összevert

apáikat. Indulatok nélküli leírások – noha a tizenöt áldozat között a könyv egyik írójának nagyapja –, felsorolása a kínzási módszereknek, a hírhedt bőrhasogatásoknak, s a nyílt sebbe bele a sóval-paprikával – s mindez céltalanul: a gyilkosok semmit sem akartak megtudni, nem is voltak személyi megbosszulnivalójuk, hiszen csak idejöttek, voltak, politikailag felheccelt és elszabadított emberek. Mert emberek voltak – kinézetre legalábbis –, ahogy évezredre visszanyúló ismereteinkben újra és újra megjelennek ezek az égő szemmel politikai – fizikai és szellemi – pogromokban magukat kiélő elszabaduló embertársak, akik az ideológia-politikai vagy vallási „hit” követőiként vetkőznek ki az emberi fajt megtartó szokásrendekből... Indulatok nélküli leírások, jelzők nélküli megnevezések. Amelyek az olvasókban ma jobban felkorbácsolják az érzelmet, mint a minősítő – akár jogos – siralmak, akár a bűnösöket szidalmak.

Akart, nem akart dráma-szerkesztés, de írói-szerkesztői remek teljesítmény. Az egyéni sorsok után következnek a közlés legszenvtelenebb eszközei, a dokumentumok. Miközben rájegyezzük a lapszélre, mily könnyű is embereket bemocskolni, hallomásokat, félértesüléseket vagy félszeg – eddig elnyomott – indulatokat követve lefasisztázni – hozzáírjuk: ma lehazaárulózni, meghurcolni, s Isten tudja utána milyen lelkiismerettel – mert az is kellett, hogy a szereplőknek, akár a jelentőknek, akár a felbujtóknak legyen, talán még véresre ütlegelőknek, az ismeretlen férfiakat a folyóba lövőknek is... talán... mivel vigasztalták, igazolták magukat maguknak évtizedeken át a jelentések, vagy a gyilkosságok után? Vagy olyan embertípus ez, amelyiknek erre nincs is szükségük? Talán...

Forró Lajos és Molnár Tibor könyvét mindenkinek olvasni ajánljuk itt, a Kárpát-medencében. Kitűnő, izgalmas olvasmány, kifogástalan történelemidézés, de nem utolsósorban emberségünkről, Kárpát-medencei jövőnkről is elgondolkodtató szellemi dokumentum. Egy korosztály programja is lehet: így lehet a mi Kárpát-medencei múltunkat bevallani, bemutatni, hallottainkat tisztességgel elbúcsúztatni s utána majd a megbékélés kegyelmi állapotát megérni. Talán...

És még valamit. Jóleső érzés, hogy egy két évvel ezelőtt kelt kezdeményezés, a szerb–magyar második világháborús közös történelem megvitatása és az 1944–45. évi tömeggyilkosságok programszerű kutatásának javaslata újabb eredményt nyugtázhat. Nem csak azért, mert a szerzők egyike többször hangsúlyozta előttünk – a szerb–magyar vegyes bizottság magyar tagozatának aktív és érdemes tagja –, mennyire segítette őt kutatásaiban, hogy a bizottság elérte a szerbiai kutatási feltételek javulását. Nem csak azért, mert a kötet egy világos és a szerzők meghatározta kutatási program része: mélyfúrásokkal végre számot vetni, mit is tudunk a múltról tényszerűen elmondani. De azért is, mert mutatja annak a tudományosan képzett kutatói csapatnak az indulását, amelytől nyugodtan elvárhatjuk a közös múlt legvéresebb eseménysorozatainak, tragédiáinak megbízható feltárását. Akiknek bensejében együtt az érzelem és az értelem.

Glatz Ferenc

2012. november 9.